

Підготовка вчителя до виховання учнів на національних цінностях: теоретичні аспекти

Висвітлюються основні теоретичні аспекти проблеми підготовки вчителя до виховання учнів на національних цінностях. Конкретизовано зміст поняття «національні цінності», визначено роль і місце пам'яток історії і культури серед них.

Ключові слова: архітектура й образотворче мистецтво, виховання, духовність, національні цінності, пам'ятки історії і культури.

Mochkin S. A. Teacher Training for Students' Upbringing on National Values: Theoretical Aspects.

The main theoretical aspects of teacher training for the students' upbringing on national values are covered. The term „national values” is specified, the role and place of historical and cultural monuments among them are determined.

Key words: architecture and fine arts, upbringing, spirituality, national values, historical and cultural monuments.

Актуальність питання. Нині триває розбудова національної державності, відродження культури України, гостро постає проблема підготовки вчителя до формування в учнів системи загальнолюдських та національних цінностей, що відповідає сучасним потребам людини і суспільства та, одночасно, спирається на історико-культурні здобутки нашого народу.

Постановка проблеми. Сьогодні як ніколи головним питанням постає виховання свідомих громадян України, для яких «народ і держава» – єдині, а «правильне виховання» полягає в цілеспрямованому формуванні української нації, яка знає своє коріння, свою історію та культуру. Тому справжнє реформування в Україні має починатися із національних цінностей, громадянського виховання і гуманізму.

Як писав великий український педагог К. Ушинський: «Усяке істотне, а не позірне поліпшення в побуті народу, усяка істотна реформа повинна ґрунтуватися на внутрішній, духовній реформі, на русі вперед, який відбувається в самому дусі народу, бо тільки з цих духовних реформ виростають самі собою тривкі зовнішні реформи... Надати ж швидкість народному розвитку може тільки свідоме, розумне виховання й розумне навчання, вони пробуджують розум народу, дають волю його свідомості і збагачують його знаннями, до яких він досвідом не добрався б за багато сотень років» [18, с. 314–315].

Сучасні політичні, соціально-економічні та військові виклики вимагають усебічної перебудови виховного процесу. Ми повинні прийняти європейські цінності, але водночас і зберегти свою національну ідентичність. К. Ушинський стверджував, що виховання має національно-ментальну основу: «...який характер народу, такий і характер виховання». На його думку, почуття національного є вроджене, вічне і властиве кожній людині, є даром Божим, має глибинне генетичне вкорінення у психіку й виявляє себе підсвідомо [18, с. 317].

Мета статті: охарактеризувати теоретичні аспекти підготовки вчителя до виховання учнів на національних цінностях.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичні засади національного виховання закладено у дослідженнях українських учених М. Боришевського, Д. Віконської, О. Кульчицького, Ю. Липи, В. Москальця, Ю. Римаренка, І. Сікорського, Б. Цимбалюка, Д. Чижевського, М. Шлемкевича, В. Яніва, Я. Яреми та інших. У їхніх працях глибоко відображена національна ідея, духовність, демократичні засади навчання і виховання, гуманістичні цінності [6, с. 120].

Загальнофілософські та психолого-педагогічні положення про сутність і значення цінностей у навчально-виховному процесі обґрунтували С. Анісімов, І. Бех, М. Боришевський, О. Вишневецький, В. Лутай, О. Сухомлинська; про національні цінності як соціально-культурні та духовні норми етносу писали Л. Алімова, М. Євтух, В. Кузь, Ю. Римаренко, З. Сергійчук, Д. Тхоржевський, С. Шевченко [1; 15; 16].

Над проблемою формування національних цінностей працювали чимало педагогів сьогодення, серед яких: В. Довбишенко, П. Дроб'язко, Р. Захарченко, П. Ігнатенко, В. Каюков, В. Кузь, І. Мартинюк, Ю. Руденко, З. Сергійчук, М. Стельмахович, Б. Ступарик, Є. Сявакко та інші. В основу змісту національного виховання вони вкладали історико-культурну народну спадщину [6, с. 121–122].

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових праць дозволяє визначити базові цінності, що складають систему цінностей сучасної молоді людини: вітальні (життя, здоров'я, особиста безпека, добробут, сім'я, родичі, освіта, правопорядок); суспільні (працелюбство, соціальний статус та ін.); міжособистісні (чесність, альтруїзм, доброзичливість); демократичні (свобода слова й совісті, національний суверенітет); партикулярні (належність до малої батьківщини, сім'ї); трансцендентні (віра в Бога, прагнення до абсолюту). Система базових цінностей конкретизується кожною людиною залежно

від її індивідуальності й виступає основою вибору нею цілей і умов діяльності, принципів життя та поведінки. Базові цінності індивідів складають ядро загальнолюдських та відображають рівень культури суспільства [13, с. 120].

Взагалі, сфера цінностей – це, перш за все, світ культури в широкому сенсі, це сфера духовної та матеріальної культурно-творчої діяльності, осередок моральної свідомості людства, ставлення до світу, у якому виражається міра духовного багатства особистості та нації [19, с. 7].

Кожен народ, нація, суспільство, держава створюють власну, притаманну лише їм систему національних цінностей, яка втілюється у матеріальній і духовній культурі народу [20, с. 19].

Національні цінності – це система позитивних утворень значущості, що виявляється у сфері суб'єкт-об'єктних відношень, усвідомлюється етнополітичною спільнотою як складне поєднання уявлень, понять, ідеалів, стереотипів мислення і поведінки, засвоюється нею в духовно-практичній діяльності через потребу і волю до їх захисту та примноження, що, у свою чергу, зумовлює становлення духовної спільноти й взаємоприйняття етнічних суб'єктів навіть за умови відсутності безпосереднього зв'язку між ними [8, с. 50; 12, с. 90].

Національні цінності відображають менталітет народу, основні світоглядні ідеї, риси національного характеру, що вирізняють його з-поміж інших. До цінностей українського народу, без яких ми не можемо уявити сучасного його існування, можна віднести пам'ятки історії та культури, що зберігають інформацію про історію українського народу, основні віхи її розвитку. Цілий комплекс національних цінностей становлять здобутки матеріальної та духовної культури українців, відображені в архітектурі, мистецтві, літературі, філософії. Незаперечною цінністю є українська мова, яка є не лише засобом спілкування і передачі інформації, а й своєрідним кодом, що, передаючись із покоління до покоління, зберігає своєрідність та неповторність нації. До національних цінностей належить українське музичне мистецтво. Цінністю, без якої неможливе існування сучасної нації, є історична пам'ять про героїчні й трагічні сторінки минулого українського народу, який постав як велика європейська нація [7, с. 45–47].

Пам'яткам історії і культури притаманна особлива якість – являти собою художній геній, споконвічні прагнення, цінності українського етносу, віддзеркалюючи, разом з тим, і загальнолюдську систему духовних цінностей. На думку дослідників, архітектура і мистецтво – це особлива, невербальна форма презентації цінностей, що є близькою до ідеалів, а тому в процесі виховання виявляється особливо значущою [10, с. 44; 11, с. 85].

У низці праць видатних українських науковців стверджується, що любов до мистецтва є національною рисою українців, у якій втілюється природний потяг представників нашого народу до прекрасного, поетичності, співучисті, музичності, естетизм, схильність до сильних почуттів, драматично-ліричних

афектів, театрального мистецтва. Така прихильність народу до мистецтва зумовлює особливо важливе значення цього історико-культурного феномена у ціннісній сфері українського народу [8, с. 59].

Видатні твори архітектури та образотворчого мистецтва є невичерпним джерелом культури народу, яка має унікальні можливості впливу на особистість, формування у молоді національного світогляду, характеру, ціннісних орієнтацій. Завдяки пам'яткам історії й культури, які є віковичною скарбницею моральних та духовних здобутків нації, відображенням ціннісних пріоритетів різних епох, регіонів, зберігаються багаті традиції, історія, світогляд, чесноти українського народу, закладаються основи збагачення культурної спадщини України. Під час спілкування з творами народного мистецтва людина стає носієм національних цінностей, які вона зіставляє з власними естетичними ідеалами та прагненнями [5, с. 20].

Образотворче мистецтво виконує важливу педагогічну функцію – сприяє створенню образного мислення особистості, її емоційному збагаченню, розвитку асоціативного сприйняття світу, художньої уяви. Засоби мистецтва спричиняють могутній вплив на внутрішній світ індивіда, пробуджуючи в ньому сприйнятливості до прекрасного, що становить найвищу ціннісну основу для орієнтації людини в навколишньому житті. Ознайомлення школярів з найкращими зразками художнього мистецтва народу, залучення учнівської молоді до власного самовияву засобами образотворчої діяльності – важливий чинник впливу на сферу цінностей сучасної молоді [11, с. 83].

На думку вчених, щоб формувати духовну культуру підростаючого покоління з найповнішим використанням можливостей народного мистецтва, недостатньо забезпечити умови для опанування системою знань і вмій, включення в художню діяльність. Необхідно виховувати ціннісне ставлення до мистецтва через різноманітні виховні заходи, які будуть доповнювати дозвілля молоді, її вільний час [1, с. 4; 3, с. 59; 4, с. 7; 9, с. 6]. Таким чином, для ефективного впливу на ціннісну сферу школярів необхідно не тільки збагачувати навчально-виховний процес закладів загальної середньої освіти різноманітними естетико-виховними заняттями, комплексно застосувати різні види народного мистецтва в освітній діяльності, а й проводити роз'яснювальну, просвітницьку роботу з учнівською молоддю, організовувати позакласну роботу та дозвілля учнів із використанням здобутків української культури [2, с. 17].

У процесі підвищення кваліфікації вчителів, що здійснюється в інститутах післядипломної освіти, важливо, враховувати низку підходів, що забезпечать доволі високий рівень взаємодії у формі «викладач – ІППО – слухач-учитель». Це насамперед особистісно-діяльнісний, змістовно-процесуальний, діалогічний, завданневий та компетентнісний підходи. Усі вони повною мірою стосуються підготовки вчителя до виховання учнів на національних цінностях, оскільки на цьому віковому етапі формування особистості навчальні й суто виховні завдання надзвичайно тісно переплітаються і фактично є невід'ємними одне від одного [17, с. 28].

Коментуючи специфіку кожного із зазначених підходів до підвищення кваліфікації вчителів відзначимо важливість скоординованого їх застосування з метою поглиблення теоретичних знань і практичної культури у сфері виховання учнів на національних цінностях. Так, *особистісно-діяльнісний підхід* у роботі з учителями створює атмосферу, умови, необхідні для їхнього самоствердження, самореалізації та самоосвіти, що надає процесу підвищення педагогічної кваліфікації індивідуально зорієнтованого характеру і посилює впевненість педагогів у результативності виховання учнів на національних цінностях [14, с. 27].

Змістовно-процесуальний підхід забезпечує структурування навчального матеріалу під час курсів підвищення педагогічної кваліфікації у такий спосіб, щоб максимально активізувати мисленнєві, креативні ресурси вчителів і мобілізувати їхній мотиваційний, пізнавальний, емоційно-вольовий і психофізіологічний потенціал, без чого неможлива ефективна підготовка і перепідготовка у руслі громадянського виховання [17, с. 31].

Завданнєвий підхід покликаний створювати конкретні розвивальні ситуації, що спонукають учителів під час перебування на курсах підвищення кваліфікації до розв'язання змодельованих навчальних і виховних проблем, зокрема, проектувати власну діяльність, готувати повідомлення, презентації, доповіді з різних питань виховання на національних цінностях, узагальнювати досвід тих колег, які досягли у цьому значних результатів [14, с. 28].

Діалогічний підхід спрямований на постановку питань, формулювання проблемних колізій, що пов'язані з практикою громадянського виховання

у школі, й передбачає граничну активізацію почуттєвих та інтелектуальних можливостей педагогів, опертя на інтуїцію, педагогічну уяву, комунікативні навички, що дозволяє вчителю сконцентрувати свої зусилля на якомога ефективнішому проведенні усіх форм і напрямів роботи, мета яких – формування патріотизму своїх вихованців [14, с. 29].

Висновки. Виховання учнів на національних цінностях створює умови для найповнішого розвитку природних задатків, національного характеру, способу мислення. Систематичне й цілеспрямоване виховання національної свідомості й самосвідомості, формування національного типу особистості забезпечить духовну єдність поколінь, тяглість національних традицій.

Підготовці вчителя до виховання учнів на національних цінностях має бути властива випереджувальна роль. Воно має стати: засобом вродження національної культури; стимулом пробудження таких моральних якостей, як совість, людяність, почуття власної гідності; засобом самоорганізації, особистісної відповідальності; гарантом громадянського миру і злагоди в суспільстві. Лише через таку ієрархію ціннісних підходів як «людина – народ – держава» можна реалізувати перспективну й демократичну модель виховання громадянина-патріота.

Всі компоненти духовності українського народу, як і його матеріальної культури, становлять національні цінності, які є серцевиною освіти і виховання. Рідна культура, наука, духовність та кращі здобутки культур інших народів становлять основний національний та загальнолюдський зміст освіти і виховання підростаючих поколінь.

Література

1. Бех І. Патріотизм і сучасні ознаки та орієнтири виховання. *Рідна шк.* 2015. № 1/2. С. 3–6.
2. Босенко М., Зверева І., Коваль Л. Виховуємо патріотів. *Початкова шк.* 2005. № 8. С. 15–23.
3. Вербицька П. В. Виховання громадянина і патріота України як суспільно-педагогічний виклик. *Педагогіка і психологія.* 2015. № 3. С. 58–63.
4. Вовканич С. Без ідеї не збудувати національної держави: як українцям вистояти в протиборстві з новітньою імперією зла. *Україна молода.* 2016. 24 трав. С. 7–9.
5. Гарнійчук В. В. Форми та методи виховання патріотизму старших підлітків у позаурочній діяльності. *Історія в шк.* 2009. № 1/2. С. 19–22.
6. Історія педагогіки: курс лекцій: навч. посіб. Київ, 2004. 171 с.
7. Ларін С. В. Сутність та зміст поняття «національні цінності» в контексті сучасних дослідницьких підходів. *Вісн. нац. акад. держ. упр. при Президентів України.* 2016. № 2. С. 44–49.
8. Нечитайло А. А. Національна ідентичність у глобальному інформаційному суспільстві. *Стратегічні пріоритети.* 2013. № 4. С. 57–63.
9. Петронговський Р. Р. Проблема патріотизму дітей і молоді та шляхи виховання в історико-педагогічній науці. *Історія в середніх і вищих навч. закладах України.* 2006. № 2. С. 2–7.
10. Пікалюк А. Національно-патріотичне виховання молоді засобами історичного краєзнавства та етнографії. *Рідна шк.* 2015. № 7/8. С. 43–45.
11. Пикало В. В. Формування у шкільній молоді особистісних рис громадян України, носіїв національної культури. *Шкільна б-ка.* 2009. № 5. С. 81–85.
12. Постовий В. Національна ідея в освіті й вихованні дітей і молоді в Україні. *Освіта і управління.* 2007. № 1. С. 89–97.
13. Пухгал О. Г. Національна ідея як важливий чинник розвитку громадянського суспільства в Україні. *Економіка та держава.* 2013. № 2. С. 118–121.
14. Сорочан Т. М. Методологія змін у системі післядипломної педагогічної освіти. *Педагогіка і психологія.* 2016. № 4. С. 24–31.
15. Сухомлинська О. Патріотизм як цінність: погляд на історію і сьогодення. *Шлях освіти.* 2010. № 2. С. 10–14.
16. Сухомлинська О. Програми національного виховання в умовах освітніх модернізаційних змін. *Шлях освіти.* 2010. № 4. С. 3–8.
17. Тимошенко Н., Власюк О., Драган Т. Освіта упродовж життя – головна тенденція розвитку сучасної освіти. *Вища шк.* 2018. № 7/8. С. 28–35.
18. Ушинский К. Д. Пед. сочинения: в 6 т. Т. 1: О народности в общественном воспитании. Москва, 1988. 416 с.
19. Чорна К. Національна ідея як фактор становлення патріотизму у дітей та молоді. *Шлях освіти.* 2008. № 3. С. 5–11.
20. Шокало О. Національна ідентичність і громадянська воля українського суспільства. *Науковий світ.* 2010. № 3. С. 18–20.